

Stručni rad

UDK 821.163.42:003.349.1/2

Vera BLAŽEVIĆ-KREZIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

vbazevic1@ffos.hr

**NA NOVI ŽIVOT PRIZVANO
SLAVONSKO GLAGOLJAŠTVO**

**(Milica Lukić, *Gagulanska slava*, Sveučilište Josipa
Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2025)**

Osječka paleoslavistica i paleokroatistica Milica Lukić javnosti je poznata ne samo po svojim vrsnim znanstvenim priložima kojima se produbljuje poznavanje hrvatske ćirilometodske znanosti i istoimenoga crkvenoga te kulturno-političkoga pokreta, najaktivnijega tijekom druge polovice 19. stoljeća, nego i po novom interdisciplinarnom i transdisciplinarnom istraživanju glagoljičnoga pisma, poglavito njegova filozofsko-simboličkoga ustroja, ali i popularizacijskim projektima kojima – praćena nekolicinom suradnika s *prijateljskih* odgojno-obrazovnih, kulturnih i poslovnih ustanova – javnosti otkriva i jedinstveno tumači odabrane fenomene iz bliže i dalje povijesti hrvatskoga glagoljaštva, s naglaskom na glagoljaške teme koje imaju zavičajni karakter pa se određenim sastavnicama odnose na slavonsko-(zapadno)srijemski kulturni prostor.

Čitavo je desetljeće tako posvećena popularizacijskom projektu *Glagoljaška večer(a)* koji u cjelinu povezuje filološka i povijesno-znanstvena istraživanja hrvatskoga glagoljaštva s rekonstrukcijom svakodnevnoga života u srednjovjekovnom benediktinskom ili franjevačkom glagoljaškom samostanu, kako u odijevanju i ishrani tako i kroz prezentaciju bogate odgojno-obrazovne djelatnosti svećenika glagoljaša koja se ponajprije tiče njihova doprinosa razvoju hrvatske i svjetske pismenosti radom u samostanskim arhivima i skriptorijima. U red poznatijih interaktivnih i intermedijalnih projekata toga tipa može se uvrstiti *Glagoljaška večer(a) I: Gaštronomija dijaka grišnoga fra Karla, z Osika, slavonskoga glagoljaša* održana na Filozofskom fakultetu u Osijeku 2015. godine kao *omaz* Branku Fučiću i njegovoj postmodernističkoj knjižici glagoljaških recepata *Gaštronomija grišnoga fra Karla z Dubašnice* (1996). Potom *Glagoljaška večer(a) II: Gastronomia Zriniana glago-*

litanska iz 2016. godine koja je bila inspirirana glagoljašima *plemičke krvi* – Zrinskima i Frankopanima – točnije njihovom rukopisnom kuharicom na mađarskom jeziku iz 17. stoljeća, ali i knjigom *Hrana, kuhinja i blagovanje u doba Zrinskih* (2015) osječkoga autora Darka Varge. Godine 2017. održana je *Glagoljaška večer(a) IV: Gastronomica Cyrillomethodianska* koja je bila posvećena svim sastavnicama hrvatske *Cyrillomethodiane* i čija je kvaliteta prepoznata ne samo na lokalnoj nego i na nacionalnoj razini pa je već iduće godine nagrađena Nagradom Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske u kategoriji popularizacije i promidžbe znanosti. Iz predočenih se crtica što oblikuju profesionalnu biografiju autorice Milice Lukić može prepoznati usmjerenost na dvostruko zanemarenu hrvatsku filološko-kulturološku problematiku: s jedne strane vidljiva je zainteresiranost za teme novodobnoga glagoljaštva koje uglavnom izmiču dominantnim filološko-povijesnim istraživačkim nazorima, a s druge pak uočljivo je njihovo smještanje u jednako tako zanemaren kulturni prostor, barem kada je o primarnim (udžbeničkim) definicijama hrvatskoga glagoljaštva riječ, a taj je slavonsko-(zapadno)srijemski. Dodanu vrijednost podrazumijeva multidisciplinarni pristup, činjenica da se biranim temama bavi filološki i kulturološki, pa i umjetnički, nastojeći – što je svojstveno *neoglagolizmu*, kako ga je definirao Josip Bratulić (1995.¹) – glagoljici i glagoljaštvu *prišiti* oznaku *potonuloga* pa *izronjenoga kulturnoga dobra* koje ima nove društveno-političke, kulturno-kreativne, znanstveno-nastavne i izvedbeno-umjetničke potencijale.

Isti su nazori usmjerili oblikovanje *potonje* znanstveno-popularne publikacije koju pod naslovom *Gagulanska slava* autorica Milica Lukić objelodanjuje 2025. godine, njome prateći znanstveno-kulturnu i kazališno-gastroonomsku manifestaciju *Glagoljaška večer(a) VI: Glagoljaška večera biskupa Strossmayera – Gagulanska slava* kojom je 16. rujna 2025. svečano otvoren baštini posvećen Treći Festival održivosti, i to u Auli glagoljice na Ekonomskom fakultetu u Osijeku.² Tu je visokoškolsku ustanovu sveučilišna profesoric, književnica pa i suurednica motrene publikacije³ Jasna Horvat – postavljanjem murala meandrirane glagoljice – promovirala u najveću suvremenu glagoljičnu galeriju u domovini, ali i šire.

Festival održivosti rezultat je sinergije Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Sveučilišta u Splitu, Sveučilišta u Dubrovniku i Sveučilišta Sjever sa sjedištem u Varaždinu, a prema viziji koju je još 2023. godine

¹ Bratulić, J. (1995). *Leksikon hrvatske glagoljice*. Zagreb: Minerva, str. 122.

² *Glagoljaški jelovnik* manifestacije također je osmislila Milica Lukić, a u izvedbu su se uključili profesori i učenici Ugostiteljsko-turističke škole u Osijeku.

³ Uz Jasnu Horvat *Gagulansku slavu* uređuje Vera Blažević-Krezić, a recenzentima su Tanja Kuštović, Adnan Ćirgić i Leszek Malczak.

u djelo proveo donedavni osječki prorektor za međuinstitucijsku suradnju te aktualni prorektor za kulturu, umjetnost i sveučilišno izdavaštvo prof. dr. art. Robert Raponja čija je koordinacija usmjerila i izvedbeni i knjižni oblik *Gagulanske slave*.

Kako stoji u *Uvodniku* (str. 4) knjižice, ona ima poslužiti promociji „slavonskih kulturno-identitetskih temelja – glagoljaškoj (održivoj) baštini“ koja međuriječje Save, Drave i Dunava nastanjuje od srednjega vijeka pa sve do suvremenosti i čiju je *liniju života* u drugoj polovici 19. stoljeća zasigurno *produžio* veliki ćirilometodijanac, đakovački i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer po kojemu je nazvano osječko sveučilište. U *Uvodniku* je ujedno pojašnjeno značenje izraza *gagulica* i *gagulan* koji su sinonimni standardnojezičnim izrazima *glagoljica* i *glagoljaš*, a karakteristični su za slavonski dijalekt vinkovačkoga areala, poglavito za mjesni govor Komletinaca, sela u kojem je živio i djelovao znameniti novovjekovni glagoljaš don Luka Sučić. Došavši iz Splitske biskupije, godine 1790. postao je prvim župnikom tek utemeljene Župe Komletinci, u sastavu Đakovačke i Srijemske biskupije, u kojoj je don Luka Sučić djelovao sve do svoje smrti godine 1827.

Budući da knjižica problematiku glagoljaštva u Slavoniji problematizira na popularno-znanstveni način, u uvodnim su poglavljima (*Slavonska glagolitica*, str. 5–22) zastupljeni rezultati filološko-povijesnih istraživanja kojima je utvrđen glagoljaški predznak slavonsko-srijemskoga prostora, kako u srednjem vijeku tako i tijekom čitavoga novovjekovlja, sve do suvremenosti, a u užem smislu sve do konca 19. i početka 20. stoljeća kada je – nastojanjem biskupa Strossmayera – objelodanjen *Rimski Misal slavenjskim ezikom* u redakciji glagoljaša i filologa Dragutina Antuna Parčića (poslije i Josipa Vajsa) čije se treće izdanje iz 1905. drži posljednjom hrvatskoglagoljskom liturgijskom knjigom (Rim, Congr. de Propaganda Fide, 1893; 1896; 1905).

Srednjovjekovna *slavonska glagolitica* promotrena je iz perspektive sekundarnih i primarnih izvora, može se čak učiniti (i jest) obrnutim redoslijedom jer su nam sekundarni izvori na raspolaganju bili prije primarnih. Autorica ističe povijesne i književne izvore dokumentarističke snage koji *prijetursku* Slavoniju opisuju kao glagoljaški prostor. Već se iz crkveno-povijesnoga portreta svetoga Metoda koji ga, između ostaloga, stavlja na čelo Panonsko-moravske nadbiskupije sa sjedištem u Sirmiju (današnjoj Sremskoj Mitrovici u Republici Srbiji) može oblikovati pretpostavka prema kojoj je slavonsko-srijemski teren glagoljaški još od ćirilometodskoga *iskona*, što će u drugoj polovici 19. stoljeća uvelike popularizirati i uvažavati biskup Strossmayer nazivljući se Metodovim nasljednikom na srijemskoj biskupskoj stolici. Spominju se, nadalje, sada već dobro poznati 18-stoljetni stihovi iz *Satira* Matije Antuna Reljkovića kojima se ćirilometodska baština neizostavno

vezuje uz Slavoniju *prijeturskoga* vremena, dakle srednjega i ranoga novoga vijeka. Povijesna svjedočanstva s istim dokaznim postupkom (pa i Reljkovićevim stihovima) prate se u 19. i – posebice – 20. stoljeću, što potvrđuju radovi filologa i povjesničara poput Luke Jelića, Rudolfa Strohala, Tome Matića, Franje Fanceva, Svetozara Ritiga, Dragutina Kniewalda, Josipa Hamma, Branka Fučića, Eduarda Hercigonje, Josipa Bratulića, Stjepana Damjanovića, Benedikte Zelić-Bučan, Milice Lukić i drugih.

Sve što danas znamo o benediktincima kao čuvarima glagoljice i hrvatskostaroslavenskoga jezika u Hrvatskoj, poglavito duž Istre, Kvarnera i Dalmacije, posredno se odnosi na neveliko gradivo kojim u vezi s njima raspolažemo za Panonsku Hrvatsku.⁴ Ondje se od 11. i 12. stoljeća formiraju dvije skupine benediktinskih samostana⁵: prva, brojnija nalazila se u Srijemu, što korespondira s *mapiranjem* Metodove nadbiskupije i informacijama o slavonskom glagoljaštvu koje su posredovane sekundarnim izvorima; a druga zahvaća teren oko Požege i središnji dio Slavonije, koji je – što je opet vrlo zanimljivo – dijelom podudaran s prostorom pronalaska najstarijih primarnih potvrda slavonskoga glagoljaštva, hrvatskoglagoljskih epigrafskih nalaza duž današnje Požeške biskupije,⁶ točnije u srednjovjekovnim crkvicama u Brodskom Drenovcu, Lovčiću i drugdje. Tragove glagoljično-ćirilичne epigrafike – natpisa i grafita – duž slavonsko-srijemskoga prostora Milica Lukić dobrim dijelom pronalazi, sve ih – bez obzira na pronalazak – sustavno dokumentira, a ovom publikacijom još jednom u cijelosti prikazuje i komentira tako da se njome u prvome redu mogu poslužiti znanstvenici – filolozi i (crkveni) povjesničari, no i drugi zainteresirani poznavatelji zavičajne kulturne povijesti, čak i organizatori i provoditelji programa kulturnoga turizma i moguće ćirilometodske rute koja bi – uz priobalni – morala uvažavati i krbavsko-lički te slavonsko-srijemski krajolik. Iz kataloga primarnih potvrda srednjovjekovnoga slavonskoga glagoljaštva izdvajam romaničku crkvicu sv. Martina u Lovčiću iz 13. stoljeća s dva glagoljična grafita te crkvicu sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu iz 14. stoljeća s čak devet glagoljskih grafita (npr. U

⁴ Ostojić, I. (1963). *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. 3. Split: Slobodna Dalmacija, str. 9–14.

⁵ Ti su samostani bili zadužbine kraljeva ili zemaljskih velikaša: npr. samostan sv. Demetrija blizu Mitrovice, samostan sv. Križa u Mandelosu, samostan sv. Grgura blizu Grgurevaca, samostan sv. Jurja u Dubovu, samostan sv. Stjepana u Banoštoru i samostan sv. Duha kod Nuštra (prva grupa), a u odnosu na drugu grupu, od Požege do Daruvara, izdvaja se primjerice benediktinska opatija sv. Mihaela u Rudini, sv. Margarite u Bijeloj, sv. Helene u Podborju itd.

⁶ Crkvice sv. Martina u Lovčiću (najkasnije 13. st.), crkva sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu (12. do 14. st.), nekadašnja benediktinska opatija u Rudini (13. st.?), crkva sv. Luke u Srednjemu Lipovcu (14. ili 15. st.), crkva sv. Luke Evangelista u Novskoj (14. st.).

DRÊNOV | ÊCE | TO E PISALĬ | BR(A) | T RÊČÍĆ/b/) te nekoliko ćiriličnih i latiničnih zidnih zapisa, ali i crkvicu sv. Martina u Martinu kraj Našica s očuvanim (zapadno)ćiriličnim grafitom upisanim na kamenoj podlozi njezina južnoga pročelja (PISA IA FRA BLAŽ ... BAJ ...). Autorica je pružila njihovu paleografsku i jezikoslovnu analizu s mnogim kulturološkim implikacijama, a na samom je kraju poglavlja, držeći do ravnoteže kvalitativnoga i kvantitativnoga pristupa, te do načela zornosti, priložila zbirni tablični prikaz praćen slikovnim potvrdama i latiničnim prijepisom jezičnoga (glagoljičnoga) materijala, uz naznačenu ubikaciju i dataciju.

Poglavlje *Novovjekovni slavonski glagoljaši (zaključno s prvim desetljećem 20. st.)* (str. 15–20) usmjereno je na portretiranje slavonskih svećenika glagoljaša koji su na području Đakovačke i Srijemske biskupije djelovali od 18. do početka 20. stoljeća. Njihov bi nam rad i doprinos slavonskoj književno-jezičnoj i kulturnoj povijesti bio nepoznat da nije bilo višegodišnjih istraživanja Milice Lukić. Autorica u naznačenom poglavlju *Gagulan-ske slave* ističe da su njihovi filološki portreti uvršteni u knjigu *Divanimo, dakle postojimo* pod zajedničkim nazivom *Glagoljaši među Šokcima* (Lukić & Blažević-Krezić, 2014: 171–300)⁷ te da se ovdje donosi iznovljen pogled na njihov doprinos novodobnoj *slavonskoj glagolici*. U *poslijeturskoj* Slavoniji staroslavensko-glagoljičnu službu Božju njegovali su već spomenuti komletinački župnik don Luka Sučić, njegov učenik Vid Maslač, župnik iz Rajeva Sela Matiša Sladojević, potom gorjanski župnik Adam Filipović, profesor đakovačke bogoslovije i gradištanski župnik Mato Topalović, vinkovački dekan Karla pl. Stručić i drugi. Posebna je pozornost poklonjena *dalmatinskim pionirima* među *glagoljaškim Šokcima* – don Luki Sučiću iz Komletinaca i Matiši Sladojeviću iz Rajeva Sela, pa gorjanskom župniku Adamu Filipoviću Heldentalskom i vinkovačkom glagoljašu Jakovu Stojanoviću. *Šećer na kraju* rezerviran je za jedinoga biskupa među glagoljaškim Šokcima – J. J. Strossmayera – koji se uz Franju Račkoga drži utemeljiteljem hrvatske *Cyrillomethodiane* kao filološko-povijesne znanosti, ali i javnoga (crkveno-kulturnoga) pokreta. Filološko portretiranje zavičajnih novodobnih glagoljaša utemeljeno je u crkveno-povijesnom arhivskom gradivu, analizi njihovih autorskih publikacija kakva je, primjerice, knjiga Adama Filipovića iz 1850. (*Prigled u knjigu pod imenom Istorija vostočno-slavenskog bogoslužjenja i kirilskog knjižestva kod Slavenah zapadne cerkve koju je razbistio Adam, župnik Gorjanski*, Osijek) ili Jakova Stojanovića iz 1904. (*Za sveto pravo naše – za glagoljicu majku našu*, Vinkovci), ali i tekstova – od ćirilometodskih okružnica do romansiranih biografija – objelodanjivanih

⁷ Lukić, M. & Blažević-Krezić, V. (2014). *Divanimo, dakle postojimo. Književnojezične i jezičnopovijesne studije*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku.

u onodobnim crkveno-teološkim časopisima, ponajprije *Glasniku biskupije Đakovačko-Srijemske* od 1873. naovamo.

Prije negoli se zaključi taj znanstveno-stručni dio publikacije autorica upozorava da su slavonski glagoljaši, u užem crkveno-znanstvenom i širem duhovnom, umjetničkom i kulturnom smislu, vrlo aktivni i u suvremenosti, što se može oslikati primjerom franjevca trećoredca glagoljaša fra Marka Japundžića nekada kojemu danas na tragu djeluje fra Mirko Mišković,⁸ ili pak filološkom linijom koju zapodijevaju Josip Hamm i Stjepan Ivšić, a nastavlja ju Stjepan Damjanović, Milica Lukić pa i Jasna Horvat.

Drugi dio publikacije – *Sveta (sliko)priča o temeljima hrvatske Cyrillomethodiane* (str. 23–42) – naslovljen je citatnom igrom, tj. parafrazom koja upućuje na naslov ćirilometodskoga epilija *Sveta priča o solunskoj braći, slovjskim apostolima sv. Cirilu i Metodu* autora Ivana Trnskoga, objavljenoga 1863. u povodu prve velike ćirilometodske obljetnice u 19. stoljeću (*tisućnice* velikomoravske misije Sv. braće). Epilij je dijelom interdisciplinarnoga zbornika sazdanoga od znanstvenih i umjetničkih ćirilometodskih tekstova u kojem se pod krovnim naslovom *Tisućnica slovjskih apostolah sv. Cirila i Metoda* s priložima, uz Trnskoga, javljaju Ivan Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački, Vatroslav Jagić, Matija Mesić i Petar Preradović. Budući da je ćirilometodijancima od samoga početka bilo važno znanstvene tekstove, čija je komunikativnost ograničena, pretočiti u umjetničke koji su puku razumljiviji i bliži, tom se manirom rukovodi i – kao autorica *Gagulanske slave* – njihova najbolja poznavateljica u suvremenosti, nudeći nakon znanstvenoga uvoda prijemljiv umjetnički kod za uvod u ćirilometodske slavonske studije. Ovoga puta to je slika praćena povijesnim tekstom ili njegovim suvremenim komentarom. Kao autorica ilustracija iz 2017. godine prepoznaje se Ivona Kolundžić, ondašnja studentica Hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku koja je pohađala izborni kolegij *Filozofsko-simbolički ustroj glagoljskoga pisma* kod profesorica Milice Lukić i Vere Blažević-Krezić i izrađivala ilustracije za ćirilometodski strip koji je pratio program *Glagoljaške večere/večeri IV: Gastronomija Cyrillomethodianska*. Ilustracije opisuju imenovanje Josipa Jurja Strossmayera biskupom bosansko-đakovačkim i srijemskim te njegovo svečano ustoličenje 1850. godine, potom početak njegova angažmana u obnovi staroslavenske službe Božje i njezinu proširenju na čitav hrvatski

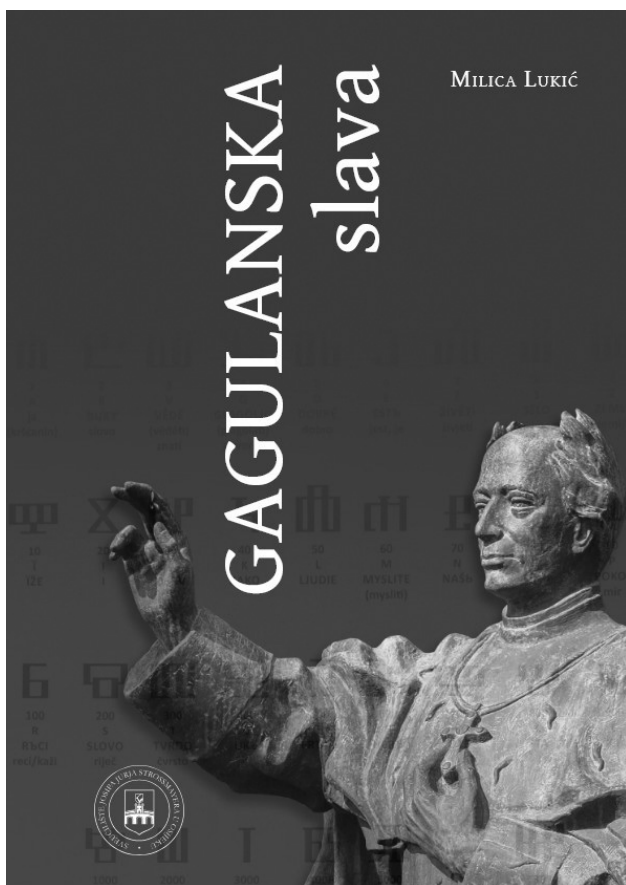
⁸ I danas je, naime, aktivan jedan biskup glagoljaš: na čelu Požeške biskupije od 2024. nalazi se fra Ivo Martinović, član hrvatske Provincije franjevaca trećoredaca glagoljaša i njihov nekadašnji provincijal. Od 1966. franjevci trećoredci glagoljaši vode Župu sv. Josipa Radnika u slavonskom mjestu Belišće. Danas je to jedini glagoljaški samostan u Slavoniji (najistočniji u Hrvatskoj) u kojem se liturgija kadšto služi na staroslavenskom jeziku (na blagdan titulara župe sv. Josipa Radnika, o sv. Jeronimu, o spomendanu Sv. braće i sl.).

(pa i južnoslavenski) prostor kojemu su k tomu bile potrebne nove (glagoljične) liturgijske knjige, ali i njegov doprinos utemeljenju temeljnih hrvatskih znanstvenih, obrazovnih i kulturnih institucija (JAZU/HAZU, Sveučilište u Zagrebu), *slikopriča* također komentira segmente kolosalne korespondencije koju je Strossmayer vodio sa svojim najbližim suradnikom Franjom Račkim, pa njegov udio u pripremi i otiskivanju temeljne hrvatskostaroslavenske liturgijske knjige (tzv. *Parčičeva misala* iz 1893), konačno i pregalaštvo u podizanju i listopadskoj posveti ćirilometodske katedrale u Đakovu godine 1882. itd.

Na samom kraju (str. 43–57) doneseni su notni i zvučni zapisi poeme *Ars Glagolitikum* čiji tekst potpisuje Jasna Horvat, a glazbu Martin Raguž. Naslov poeme jezična je igra autorice koja označuje „umijeće življenja poetiziranog fenomena glagoljice sačuvanog i osvijetljenog umnošću humanista i umjetnika“ (str. 43).

Umjesto pogovora čitatelju je ponuđen komentar suurednice *Gagulanske slave* Jasne Horvat pod naslovom *Gagulansko herojstvo* koji u rekonstruiranom svijetu slavonskoga glagoljaštva, predvođenoga biskupom Strossmayerom, prepoznaje (proto)glagoljični otisak Konstantina Ćirila. Ćirilometodska slavonska popudbina njome prerasta svoje znanstvene i knjižne okvire, pretačući poučni tekst u slikovni i glazbeni kod, a najzad i u kazališnu izvedbu i gastronomski doživljaj. *Herojstvo* glagoljaškoga kulturnoga sadržaja Jasna Horvat prepoznaje i u činjenici da se njegovim umnažanjem i izdašnom potrošnjom jamči održivost ćirilometodskoga nasljeđa kao rijetkosti koja predstavlja hrvatsku identitetsku dragocjenost, danas i ubuduće.

Objelodanjena kao knjižna pratnja Trećem Festivalu održivosti *Gagulanska slava* posvećena je sustavnom prikazu fenomena slavonsko-srijemskoga glagoljaštva u čijem se središtu nalaze ćirilometodski prinosi đakovačkoga biskupa J. J. Strossmayera po kojemu je nazvano osječko sveučilište kao ovogodišnji domaćin Festivala održivosti, ali i ustanova koja je dužna obilježiti 210. obljetnicu rođenja i 120. obljetnicu smrti svoga *titulara*. Ovom se publikacijom to čini na dostojan način koji njeguje glagoljašku baštinu zavičaja, a kroz nju i kulturu pamćenja te osnovne postavke suvremene – otvorene – znatnosti, novim medijima usmjerenoga visokoga školstva i, uopće, samosvjesnoga i tolerantnoga društva.

Slika 1. Naslovnica *Gagulanske slave* autorice Milice Lukić (2025) s prikazom fonta *alkar* (dizajniranoga znakovlja *meandrirane glagoljice* autora Jasne Horvat i Jasmina Miškovića) i detaljem skulpture biskupa J. J. Strossmayera smještene na glavnom đakovačkom trgu (ak. kipar Marijan Sušac, 1996, prema skici Roberta Valdeca).